ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Դուշեթ, 28 սեպտեմ.

Ձեր «Մշակի» լրագրի 152 համարում Դուշեթից մի պարոն յարձակվելով մեր քաղաքի գործակալ Գէորգ քահանայ Բէգլիջանեանցի վրա՝ շօշափում է նրա պատիւը: Անծանօթ մարդն անգամ ուշադրութիւն կը դարձնէ այն գրուածքի վրա, ամեն մէկ պարբերութեան մէջ կը նկատէ մարդկային խղճմտանքից դուրս կիրք և թշնամութիւն: Ուստի անծանօթ ընթերցողների կարծիքները փարատելու համար, պարտք ենք համարում քանի մի խօսքով արդարութիւնը վերականգնել: Մենք իբրև մեր քաղաքի բոլոր հանգամանքներին տեղեակ, խոստովանում ենք, որ հայր Բէգլիջանեանցը երբէք չէ հալածել և չէ կողոպտում իր ժողովրդին անօրէն պահանջներով. նա երբէք չէ թողել մեռել առանց թաղելու, և երեխայք առանց մկրտելու, հետևաբար և ոչ ոք չէ դիմել մեզանից օտար եկեղեցին պսակվելու, իրանց երեխայքը այնտեղ մկրտել տալու և մեռելները օտարազգի քահանային թաղել տալու. նա ոչ արբեցող է և ոչ թուղթ խաղացող, ուստի և մեր ժողովրդից ոչինչ գանգատ չէ եղել նրա վրա. այլ ընդհակառակն արժանապատիւ հայրը լինելով Ներսիսեան դպրոցի ուսումնաւարտ 1867 թւի յառաջադէմ աշակերտներից մինը, իր ազնիւ բնաւորութեամբ, վարք ու բարքով և հասկացողութեամբ ժամանակի յարմար արժանաւոր հոգեւորականներից մինը լինելով, սիրելի է բոլոր ժողովրդին, մանաւանդ նրա համար, որ նա չը բաւականանալով տեղւոյս գաւառական արքունի ուսումնարանում հայոց լեզուի և կրօնի դասատուութեամբ, մասնաւոր մէկից 1879 թւին մեր եկեղեցու սենեակում սկըսեց զկնի ճաշու պարապել մեր գաւառաց հետ և կրկնել տալ տեղիս գաւառական ուսումնարանում իր աւանդած դասերը, որով, ինչպէս նկատում ենք, ցոյց տուեց մեծ յառաջադիմութիւն մայրենի լեզուն ուսուցանելով: Նաև տեսնելով տեղիս գաւառական օրիորդաց ուսումնարանում հայոց լեզուի և կրօնուսուցչի պակասութիւնը, այնտեղ ևս յանձնառու եղաւ ձրի շարունակելու իր ուսուցչութեան պաշտօնը, որ մինչև այսօր ևս շարունակում է անընդհատ: Սորա յառաջադիմութիւնները տեսնելով վերոյիշեալ ուսումնարանի տեսուչը և հոգաբարձուք սեպտեմբեր ամսին 1879 թւի, խնդրելով դիմեցին հանգուցեալ Գաբրիէլ արքեպիսկոպոսին, որ վերոյիշեալ քահանային վարձատրէ: Բայց հանգուցեալ սրբազանը, նորընծայութիւնը պատճառ բերելով, թողել է առանց վարձատրութեան: Մենք կարծում ենք, այսչափ աշխատաւոր քահանայի պատուի շօշափողը կամ, պէտք է անծանօթ լինի արժանապատիւ վերոյիշեալ քահանայի հետ, կամ թէ չէ թշնամութիւնից և ատելութիւնից տոգորված պէտք է լինի պ. յօդուածագիրը հայր Բէգլիջանեանի պատիւը շօշափելու համար: Բայց մենք կը ցանկանայինք, որ ամեն տեղ Բէգլիջանեանցի նման քահանաներ ունենայինք: Բայց ինչ որ կը վերաբերի Դօրու յաջորդ Գրիգոր վարդապետ Գառնակերեանցին, որպէսզի հայր սուրբը մի քանի անգամ այցելել է մեզ, մխիթարելով մեզ իր հայրական խրատներով և քարոզներով, սրա համար մենք երբ որ լսեցինք Գառնակերեանցի հրաժարական տալը, մենք ինքներս կոյացրինք խնդիր և դիմեցինք Վեհափառ Հայրապետին, որ նրան հարձակէ մեր վիճակի յաջորդութիւնից: Իսկ արդէօք Դօրու ժողովուրդը կամենում է կամ չէ կամենում պահել իր յաջորդին, այդ մեզ յայտնի չէ: Միթէ միայն Դօրու համար են յաջորդներ... Առ այժմ այսչափ բաւական է, այսուհետև թող պ. յօդուածագիրը որչափ կամենայ գանգատվի հայր Բէգլիջանեանցի վերաբերութեամբ.

Իսկականի վրա ստորագրեցին, հայերէն լեզուով Դուշեթի քաղաքացիներ Արտեմ Մարտիրոսեանց, Սիմօն Աւիսեանց, ռուսերէն լեզուով Սարգիս Փանեանց և վրացերէն լեզուով երեսուն և վեց ստորագրութիւններ:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Այս տարւայ «Военный Сборникъ» կոչվող զինուորական ամսաթերթի մէջ տպվում է մի շարք յօդուածների, որոնց վերնագիրն է. «Մի տարի ձիու վրա: Սպայակոյտի օֆիցերի յիշողութիւնները 1877 և 1878 թւերին Հայաստանում եղած պատերազմի մասին: Ն. Շնէուր: (Годъ на конѣ. Воспоминанія офицера генеральнаго штаба о войнѣ въ Арменіи 1877 и 1878. Н. Шнеуръ.) Այս աշխատութեան մէջ հայազգի գեներալների մասին մեծ հիացմունքով է խօսված. Իսկ սեպտեմբեր ամսւայ համարից արդէն սկսվում է գեներալ Լազարևի քաջութիւնների և արած կարգադրութիւնների նկարագրութիւնը Կարսը առնելու ժամանակ: Յօդուածի մատենագիր հեղինակը դժուարանում է իրան հաշիւ տալ այն խնդրոյն վառաջութեան համար, որը յայտնում էր միշտ հայազգի գեներալը պատերազմի ամբողջ ընթացքում: Իսկ Կարսի վրա յարձակվելու գիշերը հրամանատար գեներալը այնչափ ոգևորված էր յաղթութեան յուսով, որ երբ, մինչև յարձակումը սկսվելը պտտում էր Կարսի շուրջը զօրքերի դասաւորութեան վերահասու լինելու համար, փոխանակ սովորական բարևի, նա ասում էր զօրքին. «շնորհաւորում եմ ձեր յաղթութիւնը.» Պ. Շնէուր մեծ գովասանքով է խօսում և հայազգի գեներալ Ալխազովի քաջութեան վրա, որին երկրորդ տեղն է տալիս Լազարևից յետոյ Կարսի յարձակման մէջ մասնակից եղած բոլոր գեներալների մէջ:

—

Մեծ բաւականութեամբ ենք նկատում Ս. Պետերբուրգի ռուս մամուլի մէջ յայտնված միաձայն համակրութիւնը հայոց խնդրի վերաբերութեամբ, որի վրա խօսում են գրեթէ ամէնքը չը նայելով իրանց ուղղութեան և գոյնի տարբերութեան: Մինչդեռ այդ երևոյթը ամենևին չէ նշմարվում Մոսկվայի մամուլի մէջ. ժամանակ չէ՞ որ գեթ Մոսկվայի հայ ուսանողներին ուշադրութիւն դարձնել այս հանգամանքի վրա, որի պատասխանատուները միայն նոքա կարող են լինել հայ հասարակութեան առաջ:

—

«Մշակի» № 163 Շուշու նամակի մէջ մի սխալ է մտել. պ. գաւառապետը գիւղերում դպրոցներ բաց անել տալու համար պահանջում է իւրաքանչիւր գիւղի հասարակութիւնից դպրոցի անունով ոչ թէ 100 րուբլի, այլ 700 րուբլի:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են. անցեալ շաբաթ պաշտօնի սպանող չարագործները կալանաւորվեցան. դրանք ոչ թէ աւազակներ կամ օտար մարդիկ են եղել, այլ սպանված պաշտօնեայի կողակի ընկերներն են, որոնք յուսալով, թէ նա իր ծնողներից փող է ստացել, սպանեցին նրան կողոպտելու նպատակով:

—

Լսվում է, որ այժմ Էջմիածինը իր վիճակները կառավարելու մի տարօրինակ ձև է գտել, ամենևին առաջնորդներ չը նշանակել, իսկ առաջնորդների ռոճիկը ինքն ստանալ և վիճակները թողնել անտէր: Թիֆլիսի և Իմերէթի աչքերին վիճակը առաջնորդ չունի: Ղարաբաղի թեմի համար բաւական ժամանակ է առաջնորդ է նշանակվել Ծ. Նրան պահում են Էջմիածնում, իսկ ռոճիկը ստացվում է: Գոնէ թող Էջմիածինը մտածէ, թէ Ղարաբաղի վիճակում ինչեր են կատարվում գիւղական դպրոցների վերաբերութեամբ և շտապէ այդ թեմը առանց առաջնորդի չը թողնել:

—

Մեզ խնդրում են յայտնել որ այս օրերս գալու է ԹԻՖԼԻՍ, մեզ մօտ կօնցերտներ տալու համար ռուս յայտնի ջութակ ածող. Մոսկվայի Կօնսերվատորիայի նախկին պրօֆէսոր Ա. Դ. Բրօդսկի, Մոսկվայի Կօնսերվատորիայի ուսումնաւարտ աշակերտուհու օրիորդ Ե. Միասօեդովի հետ, որ պիանոի վրա ածող է:

—

Հոկտեմբերի 20-ին լինելու է Կենդանիների հովանաւորութեան ԹԻՖԼԻՍԻ ընկերութեան ընդհանուր ժողովը: Նիստը սկսվելու է 7½ ժամին երեկոյեան: Ընկերութեան անդամները հրաւիրվում են շնորհ բերել Գիւղատնտեսական ընկերութեան բնակարանը, Ալէքսանդրեան այգին, Բարիատինսկի փողոցի վրա: Մասնաւոր անձինքն էլ մուտք ունին:

—

Լսում ենք որ յայտնի հայ նկարիչ Կ. Այվազովսկի վրդովված լինելով «Գոլոս» լրագրում Կ. Պօլսից հաղորդած այն տեղեկութեան մասին, որ նա իր պատկերահանդէսը Թէոդոսիայում բացելու համար յոյն քահանային էր հրաւիրել, մի քանի անգամ դիմել է Էջմիածին իր հաւատարիմ որդիական զգացմունքները, յայտնելով և ցոյց տալով իրան միշտ հարազատ զաւակ եկեղեցու: Ամենայն տարակոյս որ կարելի է լինել հարազատ զաւակ եկեղեցու և մի և նոյն ժամանակ ոչինչ նշանակութիւն չը տալ ազգութեան գաղափարին, այն է որ նոյն երևելի նկարիչը որ իր ազգատոհմի համար, ինչպէս ասում են, աւելի քան վաթսուն հազար րուբլ տարեկան ծախս է անում, հազիւ հազարյիսնից 25 րուբլ նուիրել Թիւրքաց Հայաստանի սովատանջների օգտին, այն էլ հայ քահանայի հազար աղաչանքներին զիջելով:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները Կ. Պօլսից: Մինչև անգամ ռուս-թիւրքական վերջին պատերազմի սկսվելու ժամանակ թիւրքաց մինիստրները այնքան եռանդով չէին գործում, ինչպէս այժմ, ամբողջ գիշերներ Եալդըզ-Կէօշկ պալատի մէջ անցկացնելով և միմեանց հետ խորհրդակցելով: Յաւակցելով կառավարական դրութեանը, ոչ միայն ամբողջ գիշերներ իրանց պաշտօններին սպասելով անց են կացնում պալատի առաջ, սուլթանը համոզելով նրանց իւրաքանչիւրին երեքական ոսկի ընծայել «Ահա այսպէս է մեր փադիշահը պարգևնում են թիւրքերը, նրա ողորմութեանը արժանանում են մինչև անգամ մինիստրների ծառաները»: Ծիծաղելի շատ ողորմելի է թիւրքերի փադիշահը, որի միլիոնաւոր հպատակները տարիների ընթացքում անձնական իրաւունքներից և հարստահարութիւններից կոտորվում են:

Թէպէտ պատասխանատու մինիստրները մի կողմ բոլոր ջանքերը գործ են դնում պետութեան ազատելու համար մի սոսկալի սուլթանի անպատասխանատու կառավարութիւնը բոլոր միջոցներով աշխատում են անյաջողել գործերը. Թէ Աբդուլ-Համիդն է, և նրա եռանդութիւնը: Այդ բոլորը հարկէ անում են անզգուշ կերպով, կրկնակ կուրացած, բայց այդ բոլորը նպատակը թիւրքաց կործանումն է:

Զարմանալի է, որ այդ խորհրդականները գործողը բոլորն էլ չերքէզների ազգից են և այդ հանգամանքը մեկնվում է նրանով որ սուլթանի հարեմի մէջ առաջնակարգ տեղ են բռնում երկու չերքէզ գեղեցկուհիներ՝ Ազիզէ-կադին և Կիամիլէ-կադին: Սրանց այդ կենդանի զարդերը երկու պաշտօնական եղբայրներ ունին, որոնց միջնորդութեամբ հրահանգներ են ստանում պաշտօնական չերքէզ ինտրիգաններից սուլթանի վրա հարկաւոր կերպով ազդելու համար:

Նշանակութեան ջ թղթակիցը հաղորդում է ընտարդն այն չերքէզներին, որոնք պատճառ են լինում մինիստրական բոլոր դժուարութիւնների, պահպանելով իրանց ազդեցութիւնը սուլթանի խորհրդականներն են դարձնում: Ինչ տեսակ նախագիծ էլ հնարեն մինիստրները, գործողութեան ինչ տեսակ պրօգրամ էլ ներկայացնեն իրանց տիրոջը, բան մայր մտնելուց յետոյ հէնց որ սուլթանը ստանում է կանոնը իր մխիթարիչ հրեշտակների մօտ, ինչպէս հարկն է նախապատրաստված Ազիզէ և Կիամիլէ այդ պրօգրամները ենթարկվում են ամենախոր քննութեան, ի հարկէ խանգարելու նպատակով: Սուլթանը իր երկու հրեշտակներից նոր մի քիչ ստանալուց յետոյ վերադառնում է իր գրասենեակը ասելով. «կեցցեն իմ ամուսինները, ինչպէս է, որ դուք հասարակ կանայք, այդպիսի հանճարեղ մտքեր էք յայտնում:» Եւ դրանից յետոյ սուլթանը յայտնում է մեծ վեզիրին, որ մինիստրների խորհրդի վճիռը ոչինչ բանի պէտք չէ: Ուրեմն զարմանալի չէ, որ սուլթանը ամենայն օր փոխում է իր մինիստրներին, ամեն մի ժամ նոր կարգադրութիւն է անում, որոնք միմեանց դէմ են, ու հէնց դրանք կտրում են Եւրոպայի և Թիւրքիայի փոխադարձ յարաբերութիւնները և որոնց նպատակն է խախտել այն դաշը, որի վրա կառուցված Մուրադի շահերի հակառակ բռնված է Աբդուլ-Համիդ: Դժուար չէ նախագուշակել, թէ ինչ հետևանքներ կունենան այդ տեսակ կարգերը Աբդուլ-Համիդի համար, որին հիւրկուց արդէն անուանում են «Աբդուլ-Համիդ» (խելագար-Համիդ:)

Երկրի առաջը փոքր ի շատէ պատասխանատու լինելով և տեսնելով, որ իրանց գործողութիւնները անզօր են հարեմական քաղաքականութեան առաջ, Սայիդ-փաշա և նրա ընկերները վճռել են մինիստրական խորհրդները շարունակել ամբողջ գիշերներ, որպէս զի խանգարեն սուլթանի տեսութիւնը «չերքէզուհի» սատանաների հետ, որոնք չար ոգիների նման Թիւրքիային անդունդն են գլորում. Խեղճ մինիստրները յոյս ունեն գոնեա այդ ճանապարհով սուլթանի քաղաքականութեանը փոքր ի շատէ միտք տալ:

Քաղաքական այդ պարագաները իր արժանաւորութեան համար շատ համարելով Ալբիօնի հպարտ որդի պ. Գօշէն, ասում են, խնդրել է իր կառավարութիւնից ազատել իրան յարաբերութիւններ ունենալուց խայտառակ մարդկերանց հետ, որոնք ոչ լօգիկա և ոչ պատիւ են ճանաչում: Հաստատում են որ բրիտանական դեսպանի խնդիրը ընդունված է և նա շուտով Անգլիա կը դառնայ որից առաջ մի այլ նշանաւոր պաշտօնեայ ստանալու համար: Ո՞վ է լինելու դեսպան. պ. Գօշէնի յաջորդն էլ նրա տեսակէտից կը նայի գործին, նոյնպէս կը շտապի հեռանալ Կ. Պօլսից և այդպիսով անգլիական կառավարութիւնը այնպէս կը վարվի սուլթանի հետ, ինչպէս մի տարի առաջ նա վարվել է եգիպտական խեդիվ Իսմայիլ-փաշայի հետ: Այս հանգամանքը պէտք է ի նկատի առնեն Աբդուլ-Համիդը և նրա խորհրդատուները, մանաւանդ այժմ, երբ միւս պետութիւններն էլ պատրաստված կը լինեն պաշտպանել Անգլիայի քայլերը:

Քանի որ ձմեռը մօտենում է, սուլթանը աւելի յանդուգն է վարվում Եւրոպայի հետ, Այդ հանգամանքը անտարբեր չէր, որովհետև ձմեռ ամիսների մէջ արդէն ձիւն է եկել ուրեմն Ալբանիայի և Էպիրոսի մէջ սահմանների անցքերը և Հայաստանի մէջ վերանորոգութիւնների մտցնելը անհնարին կլինի, որովհետև այդ երկրների մէջ ձմեռ սաստիկ ձիւն է լինում: Չեռնոգորիան էլ Թիւրքիայի շնորհիւ մեծ բարիքների է հանդիպել, որովհետև մինչև Դուլցինիոյ գրաւելը չեռնոգորական զօրքերը բաւական կը հեռանային գոտերից, փաստ եղանակներից և մեծ թւով կը ջարդվէին ալբանացիներից:

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Փարիզից «Նացիօնալ Ցայտունգ» լրագրին հեռագրում են հոկտեմբերի 8-ից: Արտաքին գործերի մինիստր, Բարթէլէմի Սենտ-Իլեր այսօր հաղորդեց մինիստրների խորհրդին Անգլիայի այն առաջարկութիւնները, որոնց մասին արդէն երկու օր շարունակ պետութիւնները բանակցում են միմեանց հետ: Աւստրիական դեսպան Կոմս Բէյստ և գերմանական դեսպան Ֆօն-Բադօվից այսօր երկար ժամանակ խորհրդակցում էին միմեանց հետ: Նրանք երկուսը միասին և յետոյ անգլիական դեսպան լորդ Լայօնս գնացին արտաքին գործերի մինիստրութիւնը: Ֆրանսիական թղթերի մեծամասնութիւնը այն կարծիքն է, որ ի նկատի ունենալով Անգլիայի առաջարկութիւնները անհրաժեշտ է Հոկտեմբերի ... գումարել ազգային ժողովը

12-ից նոյն լրագրին հաղորդում են Փարիզից։ Այստեղ սպասում են, որ էգուց կը ստացվի պաշտօնական հաղորդութիւն Դուլցինիօն Չերնոգօրիային յանձնելու մասին։ Ինչպէս պէտք էր սպասել, ֆրանսիական լրագիրների մեծամասնութիւնը ոչինչ չէ խօսում այն լուրի մասին, որ Ֆրանսիայի և Գերմանիայի ներկայացուցիչների ընդհանուր գործողութիւնները ստուգեցան։ Մինչև այժմ միայն «Լէ Էրուէ» լրագիրը շնորհաւորեց գերմանական կանցլերին և ֆրանսիական արտաքին գործերի մինիստրին նրանց աջողութիւնը։ Փարիզից ստացված տեղեկութիւններից երևում է, որ այդ տեղի քաղաքական և կառավարչական շրջանները վճռել են հետևել զգոյշ և խաղաղասէր քաղաքականութեանը։

Փարիզից հեռագրում են հոկտեմբերի 11-ից։ Կապուչինների արտաքսելը այսօր դեռ չէր կայացել։ Երէկվանից նրանք իրանց մի քանի պաշտպանների հետ փակվեցին Փարիզի վանքի մէջ։ Բաց է միայն եկեղեցին, որտեղ երեք կապուչիններ պատարագ էին անում և հաղորդութիւն բաժանում. սակայն միւս կապուչինները վանքի առաջ աղօթքներ էին երգում։ Մի քանի թղթակիցներ և հետաքրքրուած անձինք ներս եկել էին։ Բացի դռնապանից և պատարագ տուող երեք կապուչիններից այստեղ մնացել են միայն ութ կապուչիններ։

Փարիզից հաղորդում են, որ անհոգ այժմ տպագրվում է «Դեղին գիրքը»։ Ինչպէս երևում, որ ֆրանսիական ազգային ժողովները շուտ կը գումարվեն, այդ գրքի հրատարակութիւնը շտապեցնում են։ Գիրքը իր մէջ առանձին յայտնութիւններ չի պարունակի։ Գիրքը կը բովանդակէ կառավարական գրութիւններ, որոնք վերաբերում են Բեռլինի կոնֆերենցիային, արևելեան գործերին, յունական և չերնոգորական հարցերին, ծովային ցոյցին և եգիպտական գործերին։

ԱՆԳԼԻԱ

Լօնդօնից «Նեօյ Ֆրայ Պրեսս» լրագրին հեռագրում են հոկտեմբերի 11-ից։ Անգլիական կառավարութեան անդամներից մէկը յայտնեց, որ կառավարութիւնը վճռել է առանց տատանման և փոփոխութեան շարունակել այն քաղաքականութիւնը, որի սկիզբը ծովային ցոյցն է։ Անգլիական կառավարութիւնը յիմարութիւն է համարում եւրոպական պետութիւնների համերաշխութիւնը Թիւրքիայի հետ, որովհետև առաջին կռւից յետոյ բոլորովին կանհետանան թէ ինքը սուլթանը և թէ Թիւրքաց ամբողջ նահանգները։ Մինիստրը ասաց, որ անգլիական կառավարութիւնը վճռել է այժմ վերջացնել գործը, եթէ մինչև անգամ այս կամ այն պետութիւնը յետ կանգնի, որովհետև անգլիական կառավարութիւնը համոզված է, որ գործի յետաձգելը կորստաբեր հետևանքներ կունենայ եւրոպական խաղաղութեան համար։ Այդ վտանգի առաջը կարելի է առնել միայն արագ վճռողական գործողութիւններով։

Հռոմի մէջ հրատարակվող «Դիրիտտօ» լրագիրը ասում է, որ անգլիական կառավարութիւնը դեռ չէ ստացել իր առաջարկութիւնները խառն կամ մերժողութիւն։ Որովհետև գործի դրութիւնը չափազանց խճճված է, Անգլիան անհրաժեշտ է համարում ձեռնարկել այն գործնական առաջարկութիւնները, որոնց համար կարելի կը լինի եւրոպական կառավարութիւնների համաձայնութիւնը ստանալ։ Մինչև այժմ եւրոպան կամենում էր արևելեան զանազան հարցերը բաժանված թողնել, յուսալով, որ նրանցից իւրաքանչիւրի համար առանձին վճիռ կը գտնի և արդիւնք կը տայ։ Թէ և թէ Թիւրքիան իր վերջին շրջաբերականով ցոյց տուեց յանկարծ միաժամանակ վճռել չերնոգորեան, յունական և հայկական խնդիրները և նրանց միասին քննել, իսկ Բ. Դրան այդ խօսքի ընթացքը առաջ բերեց անգլիական կառավարութեան ժամանակ, որ ուզում էր ամբողջ արևելեան հարցը։ Թէպէտ մինչև այժմ ոչ մի որոշում չէ ընդունված, այնուամենայնիւ երեք պետութիւնները տնտեսական միջոցներ կը գործածեն և կը գործեն իրանց ստորագրութիւնը, թէ կան եղել Կ. Պօլսի մէջ եղած դեսպանները։ Միւս կողմից հաւանական չէ, որ պետութիւնները համաձայնեն պաշարել Թիւրքաց նաւահանգիստները։ Երբ կը սկսվի յունական զօրքերի առաջխաղացումը նոր նահանգներ գրաւելու համար, եւրոպական պետութիւնները կը խանգարեն Թէսալիայում թուրքական զօրքերի առաջ բերել այդ նահանգներ։

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թաւրիզ 1 հոկտեմ.

Քանի օր է յարաբերութիւնները Թաւրիզից մինչև քրդերի ապստամբութեան տեղը բոլորովին կտրված են. ճանապարհները այն աստիճան երկիւղալի են դարձել, որ ոչ ոք անցնել չէ կարողանում։ Մեզ հասած վերջին լուրերը յայտնում էին, որ Շէյխ-Օբէյդուլլահի որդի Շէյխ Գադըր իր բազմաթիւ հրոսակներով, առաջանալով, պաշարեց Սօուկ-Բուլախ, Բինաբ, Միանդաբ և Մարաղայ գաւառները, ոչնչացրեց մինչև 170 գիւղեր, կոտորելով հայ և պարսիկ բնակիչներին, աւարի առնելով նրանց ունեցածը, և տներին կրակ տալով։ Այսպիսի բարբարոսութիւններ գործել Չինգիզ-խանի և Թէյմուրի ժամանակներում պատահած լինէին։ Միանդաբ գիւղաքաղաքի բնակիչները մի քանի հազար հոգով պաշարվածում մզկիթի մէջ մտածելով, թէ վայրենի քրդերը սուրբ տանը չեն մտնի։ Բայց քրդերը այրեցին մզկիթը պաշարվածների հետ միասին։ Սարսափը այն աստիճան տիրել է ժողովրդի վրա, որ բոլորը թողնում են իրանց գիւղերը և փախչում են այդ բարբարոսների առջևից։ Մարաղայի հայ բնակիչները փախան Թաւրիզ։ Թէհրանը ձեռքը ընկած զոհ է դառնում սրի և կրակի։ Քրդերին հասարակ ատելի են որքան քրիստոնեայ հայերը, նոյնքան մահմեդական պարսիկները, որովհետև այս վերջինները պատկանում են շիա աղանդին, ոչ միայն չեն ընդունում, այլ նզովում են Օմարին, Օսմանին և Աբուբէքրին, որոնք սուննի քրդերի, նոյնպէս առհասարակ բոլոր սուննիների համար պաշտելի խալիֆաներ են, և համարվում են Մահմէդի առաջին յաջորդները։ Կրօնական հակառակութիւնը քրդերի և պարսիկների մէջ հասնում է սարսափելի մոլեռանդութեան։

Բոլորովին զարմանալի է թւում, երբ մարդ մտածում է, թէ ինչպէս մի քուրդ հովւապական որդի, Շէյխ-Օբէյդուլլահն է, ի շուրջ հաւաքած մի քանի հազար աւազակներ, կարողանում է համարձակ մտնել պարսից պետութեան մէջ, կարողանում է աւերակ դարձնել ամբողջ գաւառներ և մինչև անգամ յարձակվում է քաղաքների վրա։ Այդ յաջողութիւնը պէտք է վերագրել ոչ այնքան քրդերի քաջութեան կամ նրանց ճարպիկութեան աւազակութեան մէջ, որքան պարսից երկրի այս և այն պաշտօնեաներին, որոնք գիտակցում են աւազակների յաջողութիւն գտնել իրանց գործողութիւնների մէջ։

Պարսից կառավարութիւնը սովորութիւն չունի իր զօրքերը միշտ պատրաստ պահել զինուորանոցներում, կերակրել և հագցնել նրանց։ Խաղաղութեան ժամանակ խնայողութեան համար, կառավարութիւնը իր զինուորներին արձակում է իրանց տները, պարապելու իրանց տնտեսութիւնով, և կրկին հաւաքում է նրանց այն ժամանակ միայն, երբ պէտք է զգում կամ երբ սպառնում էր որ և իցէ վտանգ։ Բացի դրանից, այժմ Ատրպատականի զօրքերի մեծ մասը ուղարկված են հեռու, Խորասանի կողմերը։ Այդ բոլորից հասկանալի է, որ Շէյխ-Օբէյդուլլահի քուրդ հրոսակները մտնելով Ատրպատական, պիտի գտնէին իրանց առջև ամբողջ երկիրներ անպաշտպան և առանց զինւոր տէր։ Ուրեմն, բոլորովին զարմանալի չէ, որ նրանք մի քանի օրվայ մէջ անցան Ուրմիայ լճակի արևմտեան-հիւսիսային ափերը, և խնդրից սկսած մինչև Բինաբ, մինչև Մարաղայ հրկիզեցին 170 գիւղեր և յարձակվեցան մինչև անգամ քաղաքների վրա։

Քրդերի արշաւանքները նոր բան չեն այս կողմերում։ Պարսկա-Թիւրքական սահմանի գծի մօտ գտնված երկիրները, սկսեալ Հին-Բայազէդից մինչև Վան, այդ աշխարհը տարածութեան վրա, որ բնակվում են քուրդ էշիրաթները, դրանց անընդհատ աւազակութիւնները ի վաղուց անտի այն աստիճան սովորական են դարձել, որ ոչ ոք լուրջ ուշադրութիւն չէ դարձնում նրանց վրա, մանաւանդ որ մինչև այժմ կատարված աւազակութիւնները ունէին կատարեալ աւազակային բնաւորութիւն։ Իսկ Շէյխ-Օբէյդուլլահի այժմեան արշաւանքների մէջ երևում է թագնուած մի խորին քաղաքական նպատակ։

Այդ նպատակը աւելի բացայայտ կացուցանելու համար ես ստիպված եմ մի քանի մանրամասնութիւնների մէջ մտնել։ Մինչև այսօր որքան պատահել են քրդերի ապստամբութիւններ, երբէք չէ պատահել, որ Թիւրքիայի քրդերը միանային Պարսկաստանի քրդերի հետ և միասին գործէին։ Սովորաբար այսպէս էր լինում. կամ պարսից քրդերը անցնում էին Թիւրքաց հողի վրա կողոպտում էին ու յետ դառնում, կամ Թիւրքաց քրդերը անցնում էին պարսից հողի վրա մի և նոյն անկարգութիւններն էին անում։ Նրանք կողոպտում էին առանց խտրութեան դնելու ազգերի և կրօնների մէջ, կողոպտում էին մինչև անգամ իրանց ցեղակիցներին քուրդ քրդին։ Եւ որովհետև այդ արշաւանքները ունէին յատուկ աւազակութեան նպատակ, այդ պատճառով, կողոպտելով մի երկիր, նրանք կայծակի արագութեամբ անցնում էին, առանց մօտենալու քաղաքներին և առանց կանգ առնելու մի տեղ։

Իսկ այժմեան արշաւանքները ուրիշ նպատակ են երևան հանում։ Եւ այդ նպատակը աւելի խորհրդաւոր կերպարանք կը ստանայ, եթէ քննենք, թէ ինչպէս կազմվեցաւ քրդերի այսօրվայ միութիւնը, որի մասին այնքան մեծ փափագով մտածում էին Բ. Դուռը և Կ. Պօլսի թուրք մոլլաները։

Նոյն քրդերի այժմեան շարժումից մի քանի ամիս առաջ, Շէյխ-Օբէյդուլլահի ազգականները, շրջուն կերպով շրջում էին Պարսկաստանի, Ռուսաստանի և Թիւրքիայի սահմանների վրա ցրված քուրդ ցեղերի մէջ, մեծ աւետում իրանց հետ տանելով Շէյխ-ի կնքած մի ղուրան, և մեծ մարգարէի սուրբ գրքի անունով երդում և խոստում էին առնում քրդերի ցեղապետներից մի ընդհանուր քրդական ապստամբութեան։ Ինչ նպատակով, այդ յայտնի էր միայն Շէյխին, որը սուրբ է, ինքնապական է, որի մօտ պահված են մեծ մարգարէի ժառանգութեան գաղտնիքները։

Մինչ Շէյխի ազգականները զանազան երկիրներում վառում էին քրդերի ֆանատիկոսութիւնը, Համզա-աղան, մանգուրների ցեղապետը, Կ. Պօլսում Արէդին փաշայի հետ կազմում էին ապստամբութեան ծրագիրը։ Իմ նախընթաց նամակում ես արդէն ցոյց էի տուել, թէ ինչպէս այդ խորամանկ քուրդը, Համզա աղան, վերադառնալով Կ. Պօլսից պարսից Սօուկ-Բուլախ քաղաքը, նախապատրաստում տեղային քրդերին, որոնք միանալով Շէյխ-Օբէյդուլլահի թիւրքահպատակ քրդերի հետ, ապստամբութեան սկզբը դրեցին։ Ռուսաց քրդերը դեռ ևս չը կարողացան միանալ իրանց ցեղակիցների շարժումներին, ի հարկէ այն պատճառով, որ ռուսաց կառավարութիւնը այնքան անհոգ չէր, որ թողնէր իր հպատակ քրդերին միանալ օտար քրդերի հետ։

Ի նկատի ունենալով այն գլխաւորը, որ կազմել էր Բ. Դուռը, և որի նպատակն էր ցոյց տալ Եւրոպային մի քրդական միութիւն և նրանով խեղդել հայկական խնդիրը, ինքն ըստ ինքեան ծագում է մի հարց. ինչու Թիւրքիան փոխանակ Հայաստանում սկսելու, Պարսկաստանի մէջ յառաջ բերեց քրդերի ապստամբութիւնը։ Այդ հարցը պարզվում է Թաւրիզի Թիւրքաց հիւպատոսի և Թէհրանի Թիւրքաց դեսպանի պատասխաններով, որ տուեցին պարսից կառավարութեանը, երբ այդ վերջինը նրանցից բացատրութիւն պահանջեց քրդերի ապստամբութեան մասին։ Թիւրքիայի այդ ներկայացուցիչները բոլորովին իրանցից հեռացրին ամեն պատասխանատուութիւն, յայտնելով, թէ միայն պարսից քրդերն են ապստամբվածները, և այդ անկարգութիւնները չեն վերաբերում Թիւրքիային։ Թէ որ աստիճան դիպլոմատիական արժէք ունի այդ պատասխանը, — ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է։ Միայն այժմ յայտնի իրողութիւնը ծածկել անհնար է, բաւական է միայն, որ ապստամբների գլխաւորը Շէյխ-Օբէյդուլլահն է, որի բնակութեան տեղը Նէրի է, Թիւրքաց հողի վրա, բացի դրանից, ապստամբներին առաջնորդում է Շէյխ-Օբէյդուլլահի որդի Շէյխ-Գադըրը, և ապստամբների մեծ մասը Թիւրքահպատակ քրդեր են, որ անցել են պարսից հողի վրա։

Մեզ լուրեր են հասնում, թէ Շէյխ-Օբէյդուլլահը արդէն յայտնել է իրան քրդերի խալիֆայ, և որպէս մարգարէի հոգևոր և աշխարհական յաջորդ պէտք է հիմնէ մի քրդական պետութիւն, տիրելով Պարսկաստանի, Թիւրքիայի և Ռուսաստանի իշխանութեան տակ գտնվող բոլոր քրդաբնակ գաւառներին։ Թէ որքան ծիծաղելի են այդ յոյսերը, — դա պարզ է։ Այդ հասարակ գիւղի որդին մինչև անգամ իր ծագումը հասցնում է Սէֆէվի թագաւորների ազգին, և ինքը մարգարէն իբր երազի մէջ խոստացել է նրան շնորհել Սէֆէվիների կորցրած երկիրները....

Ես չեմ ուրանում այն աջակցին ազդեցութիւնը, որ այդ հոգևոր-աւազակը ունի քրդերի մեծ մասի վրա, բայց հարկաւոր եմ համարում նկատել, որ Պարսկաստանում նրա այժմ կատարած բարբարոսութիւնները դրամայի առաջին գործողութիւնն է, իսկ երկրորդ գործողութիւնը կը ներկայացվի Թիւրքաց Հայաստանում։ Պարսից կառավարութեան այժմ ձեռք առած միջոցներից պարզ երևում է, որ նա շուտով յետ կը մղէ քրդերին իր երկրից։ Այն ժամանակ Շէյխ-Օբէյդուլլահը իր գազանաբարոյ հրոսակներով կը թողնէ պարսից երկիրը և անց կը կենայ Թիւրքաց հողի վրա։ Հայաստանում կը սկսվի կոտորածը և այդ իսկ նպատակով կազմված են Շէյխի հրոսակները։ Բայց ինչումն է գլխաւոր գաղտնիքը, որ նախ Պարսկաստանումն է սկսվում կոտորածը, իսկ յետոյ անցնում է Թիւրքաց Հայաստանում։

Շատ պարզ է, երբ Հայաստանում կը սկսեն հայերին կոտորել, երբ ձայնը կը հասնի Եւրոպային, Թիւրքաց կառավարութիւնը շատ հաւանական ապացոյցներ կունենայ իրան արդարացնելու, ասելով, ես մեղաւոր չեմ, այդ Պարսկաստանի քրդերն են, որ եկել են իմ երկրում կոտորածներ են անում, ես այնքան ույժ չունեմ, որ կարողանամ նրանց զսպել... Իսկ Պարսկաստանի և Թիւրքիայի քրդերին բաւական դժուար է որոշել միմեանցից, նրանք հաստատ բնակութիւն չունեն, այլ որպէս թափառական ժողովուրդ, այսօր Պարսկաստանումն են, միւս օրը նրանց կը տեսնէք Թիւրքիայում։ Սահմանի գիծը նրանց համար մի ազատ կամուրջ է, որի վրայով անարգել անցուդարձ են անում։

Քանի որ գործերը այդ դրութեան մէջ են, քանի որ Թիւրքաց հայերին սպառնում է մի օրհասական հարուած, որ յաւիտեան պիտի վերջ դնէ նրանց գոյութեանը, իմ կարծիքով, Թիւրքաց հայերին ուրիշ ոչինչ չէ մնում, բացի նրանից, որ իրանք հոգ տանեն իրանց ինքնապաշտպանութեան համար, եթէ չեն ցանկանում իսպառ ոչնչանալ և ջնջվել աշխարհի երեսից։

***

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՓԱՐԻԶ, 12 հոկտեմբերի։ Բարտելեմի Սենտ-Իլեր ներկայացրեց մինիստրների խորհրդին հեռագրներ, որոնք հաղորդում են Դուլցինիօն յանձնելը Չերնոգօրցիներին, որ երկու օրվայ մէջ կը կատարվի։

ԱԹԷՆՔ, 13 հոկտեմբերի։ Կազմվեցաւ մինիստրութիւն Կումունդուրոսի առաջնորդութեամբ։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 15 հոկտեմբերի։ Դաշնադրութեան հաստատելը Դուլցինիօն Չերնոգօրիային յանձնելու մասին կարելի է սպասել էգուց։

ԼՕՆԴՕՆ, 14 հոկտեմբերի։ Կարծում են, որ Կաբուլի մէջ անիշխանութիւն է տիրում. լուր է տարածված, որ Աբդուրախման սպանված է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 14 հոկտեմբերի։ «Պրավիտ. Վեստն.» լրագրին Լիվադիայից հոկտեմբերի 3-ից հաղորդում են. Թագաւոր կայսրը հանդէս կատարեց Կաբարդինցիների ռոտային։ «Լիվադիա» նաւը փոթորկի ժամանակ հոկտեմբերի 9-ին գիշերւայ ժամերին, ծակվեցաւ և ջուրը նրա մէջ մտնում է։ Նաւի վերանորոգելը նրան մի քանի օր կը պահի Ֆերոլի մէջ և այնուհետև նա կը շարունակի իր ճանապարհը։

Խմբագիր հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ